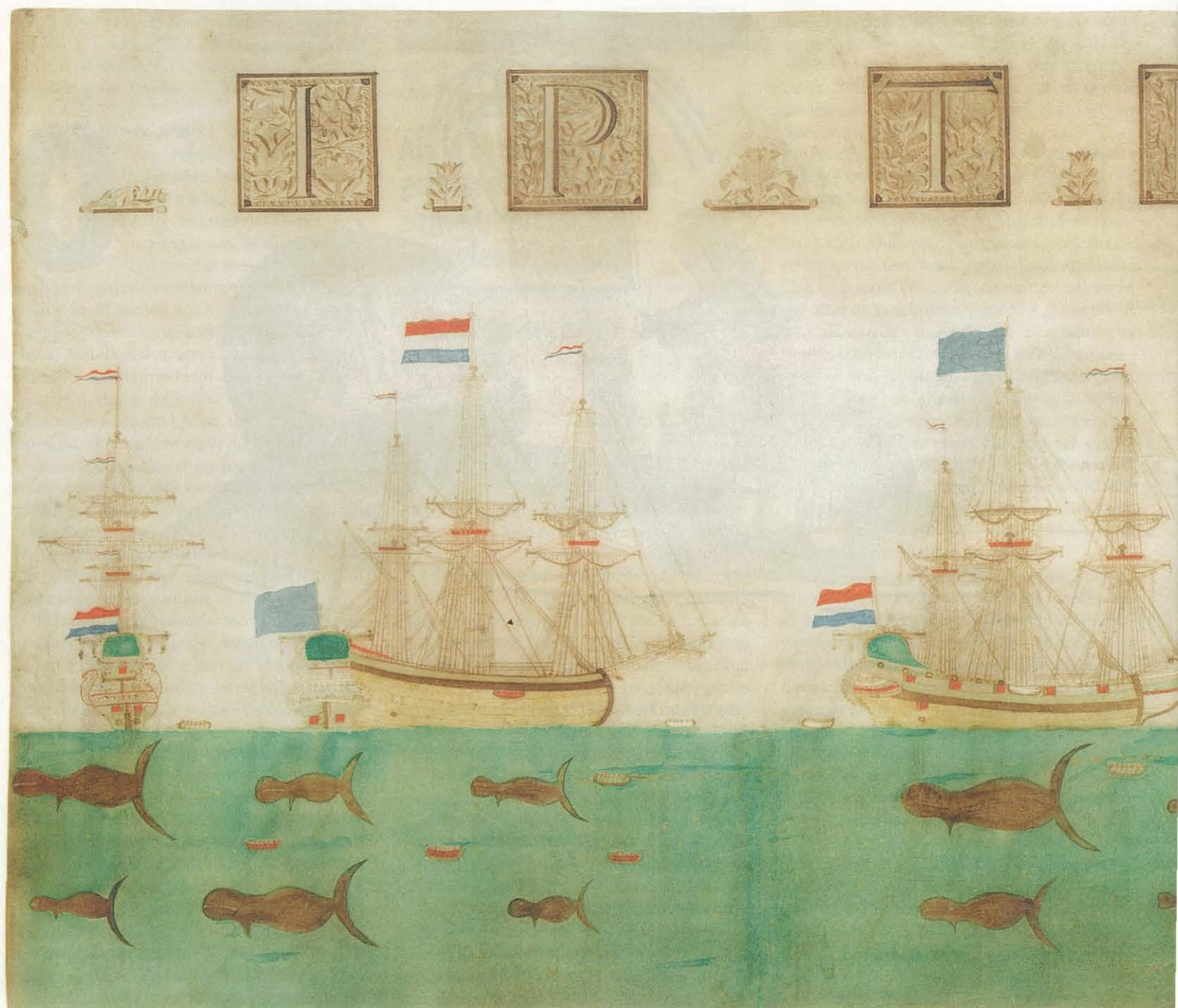

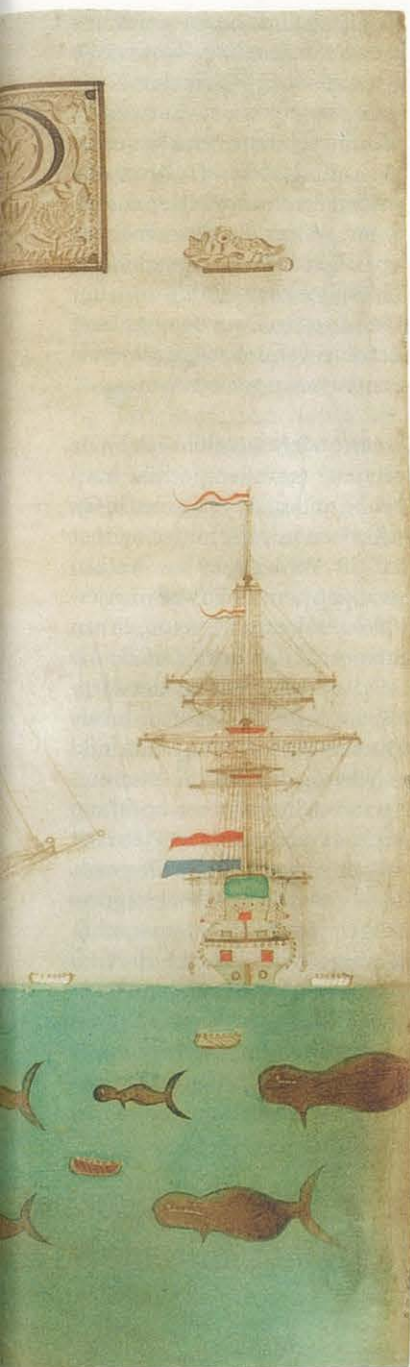

Spitsbergen. Van walviswalhalla tot geopolitieke hotspot

Op Gods genade voort

Massaal trokken Europese walvisvaarders in de zeventiende en achttiende eeuw naar de wateren bij Spitsbergen, totdat de 'koningin van de zeedieren' bijna was uitgeroeid. De Noorse eilanden zijn ook nu weer van internationaal belang. 'De Koude Oorlog is hier terug.'

Joan Veldkamp

Zuiderzeemuseum Enkhuizen

In 1786 maakten commandeur Maarten Mooij en zijn bemanning zeven kleinere walvissen buit. Toen verslechterde het weer

In april 1786 begon commandeur Maarten Mooij, voornaam inwoner van het dorp Callantsoog en een

ervaren walvisvaarder, voor de zeventiende keer aan een reis richting Groenland en de eilandenarchipel Spitsbergen. Niet lang nadat zijn schip de Frankendaal de haven van Amsterdam had verlaten was er al sprake van 'styeve koelte en donker, regenagtig weer', zo schreef Mooij in zijn reisjournaal. Aan boord waren 45 bemanningsleden, onder wie drie zoons van de commandeur, de jongste pas twaalf jaar oud.

Dan weer stond er een harde wind 'donker van sneeuwjagt', dan weer klaarde het op en kon het schip ongestoord doorvaren. Na twintig dagen kwamen de eerste 'knolletjes' in zicht (stukken ijs) en op 26 mei lag de driemaster op een noorderbreedte van 78 graden en dertig minuten; het was nog maar een paar mijlen naar de kust van Spitsbergen. De commandeur zag in de verte zeker veertig andere schepen ronddobberen.

Rondom niemandsland Spitsbergen werd aanvankelijk vooral in het uiterste noorden gejaagd door Hollandse, Engelse, Spaanse, Franse, Noorse, Zweedse en Russische walvisvaarders. De (Nederlandse) Noordsche Compagnie bouwde op het eiland Amsterdam de nederzetting Smeerenburg. Tussen 1614 en 1660 beheerden verschillende Nederlandse steden daar hun eigen traankokerijen; uit het spek van de walvissen wonnen ze walvistraan dat ook werd gebruikt als lampolie. Maar andere landen pikten de dominantie van de Hollanders in de regio niet; in 1693 kwam het in het Sorgfjord bij de provincie Ny-Friesland zelfs tot een zeeslag tussen veertig Hollandse schepen en drie Franse fregatten, gezonden door de Franse keizer Louis XIV. De Hollanders werden in de pan gehakt, slechts een aantal schepen wist te ontsnappen.

Eind zeventiende eeuw was de populatie Groenlandse walvissen in het uiterste noorden zo uitgedund dat er naar andere vangstgebieden werd uitgeweken, zoals de zee tussen Groenland en het zuidelijke deel van de Spitsbergen-archipel.

Met de kust in het zicht maakte de Frankendaal zich vast aan een stevige ijsschots en werden de sloepen uitgezet. Eerst zag de bemanning alleen maar 'eenhoornvisschen' (narwallen), maar later kwamen ook de trage Groenlandse walvissen voorbij. De sloepen gingen voortvarend te werk om het gruwelijke ritueel zo snel mogelijk te voltrekken. Eerst probeerden ze een walvis te omcirkelden, daarna wierpen de harpoenwerpers van verschillende kanten hun spitse speren naar hun prooi.

Werd een walvis geraakt, dan probeerde het furi-euze dier eerst te ontkomen met harpoen en al en

moesten de sloepen vooral beducht zijn voor het harde slaan met de staartvin. Als een sloep zou kapseizen, zou de bemanning kopje-onder gaan in het ijskoude water en dat niet overleven. Maar was het dier zwaargewond en kleurde de zee rood van het bloed, dan werd het aan touwen naar de Frankendaal gesleept en langs zij gelegd. Daar begon meteen het 'flensen'. Het blijft onduidelijk of een walvis eerst dood moest zijn.

De opperspeksnijder en zijn hulpjes stonden op het beest, om niet uit te glijden droegen ze laarzen met sporen. Ze sneden het spek met grote messen in repen van een halve meter. De bemanning takelde de repen in het schip en zorgde voor verdere bewerking. Als het dier vrijwel kaal was, kwamen de hoornen ballijnen aan de beurt die thuis werden gebruikt als veren in rijtuigen en meubels en als korsetsteunen.

Mooij en zijn bemanning maakten in korte tijd zeven kleinere walvissen buit. Op 8 juni 1786 zag de commandeur aan de zuidkant van het ijsveld waaraan de Frankendaal nog steeds vastlag zo'n vijftig schepen wegvaren, maar hij liet zijn mannen eerst het snijwerk afmaken. Het weer verslechterde. Toen de Frankendaal eindelijk klaar was voor vertrek kon het schip echter geen kant meer op. Mooij was te laat. De driemaster zat vastgevroren in het ijs, samen met vier schepen die verderop lagen.

Als ik uit het vliegtuig stap bij Longyearbyen, de grootste plaats op Spitsbergen, slaat de bijtende kou meteen toe. In alle haast ritsen passagiers hun dikke donsjassen stevig dicht en toveren ze mutsen en wollen shawls tevoorschijn. Mooij is mijn voorouder; de godvrezende avonturier fascineert me, evenals zijn openhartige reisverslag. Hoe zwaar waren die maanden vastgevroren in het ijs voor de commandeur en zijn bemanning? Ik probeer daar ter plekke een indruk van te krijgen. Ook wil ik weten waarom het Noorse Spitsbergen nu weer zo in de geopolitieke schijnwerpers staat. En wat hebben de Russen er te zoeken?

Onderweg naar Longyearbyen doemen besneeuwde kale bergen op die scherp afsteken tegen de donkere lucht, er staan waarschuwingsborden langs de weg: *pas op voor ijsberen*. Naar schatting zijn er nog zo'n drieduizend op Spitsbergen en wie de bebouwde kom verlaat, lopend of op een sneeuwscooter, neemt altijd een alarmpistool of een geweer mee.

Spitsbergen ligt tussen Noorwegen en de Noordpool in en werd volgens de geschiedenisboeken in 1596 ontdekt door de Nederlander Willem Barentsz. Hij was op zoek naar een noordelijke doorgang naar Azië, over zee. Zorgvuldig

documenteerde hij zijn reis en voor het eerst werden de desolate vlaktes met 'bergen met spitse punten' beschreven, die zich binnen de poolcirkel bevonden. Tijdens diezelfde reis zou hij met zijn schip stranden op Nova Zembla en daar overlijden.

Maar de Noren zijn ervan overtuigd dat hun voorouders, de onverschrokken Vikingen, de eilandengroep al in de twaalfde eeuw bereikten in hun *drakars*: open, platte roeiboten van hout, met slechts een groot zeil. Zij noemen de archipel dan ook Svalbard, wat 'koude kust' betekent.

In de avond maak ik een wandeling door een gedempte witte wereld. Het kwik tikt minus twintig graden aan. Toch bruist het in de hoofdstraat van Longyearbyen (2500 inwoners) van het leven. De restaurants zitten vol, in het hippe 'Kulturhuset', dat een bibliotheek, bioscoop en café herbergt, draait een dj eclectische muziek en wordt er gedanst. Terwijl ze hun huskyhonden uitlaten, bekijken dik ingepakte wandelaars de etalages van chocolaterieën en winkels met outdoor-kleding, Noorse truien en sneeuwlaarsjes van zeehondenbont.

Midden in de hoofdstraat prijkt een standbeeld van de held van Spitsbergen: de mijnwerker. Begin negentiende eeuw werden hier kolenvoorraden ontdekt. De Noren, de Amerikanen, de Nederlanders en later ook de Russen openden mijnen toen de archipel – op een paar jagers na – nog een onbewoond niemandsland was. De Amerikaanse industrieel John Longyear bouwde in 1906 een grote mijnnederzetting die uitgroeide tot wat Longyearbyen nu is. In totaal kwamen er zeven mijnen waarvan er nog maar twee operatief zijn: in Barentszburg en Longyearbyen. Toerisme is nu de grootste inkomstenbron.

Ik voel me ver verwijderd van alle brandhaarden in de wereld, toch speelt de mondiale politiek ook hier een belangrijke rol. Bij het standbeeld van de mijnwerker staat een foto van een lachende Aleksej Navalny en er liggen bloemen. Het is een ode aan de Russische oppositieleider die begin februari bezweek in een Siberisch gevangenkamp. Achter veel ramen in de hoofdstraat hangen geel-blauwe Oekraïense vlaggetjes. En eenmaal terug in het hotel serveert de Barentz Gastropub – 'The most northern bar in the world' – een Oekraïense specialiteit. 'We staan er op deze manier bij stil dat Poetin ruim twee jaar geleden die vreselijke oorlog begon', zegt een serveerster met Spaanse tongval. De internationale gemeenschap van Longyearbyen – de plaats telt meer dan vijftig nationaliteiten, want er is geen visum nodig om er te kunnen werken – maakt hiermee een statement naar de Russen: we verachten jullie agressie.

Die kritiek blijft niet onopgemerkt, Rusland ligt immers 'om de hoek'. Het Russische plaatsje Barentszburg, gebouwd rondom de kolenmijn van het staatsbedrijf Trust Arktikugol, is maar 55 kilometer westwaarts en daar staat een Russisch consulaat dat alles nauwlettend in de gaten houdt. Ook de Russische nederzetting Pyramiden, richting het noorden, blijft bemand.

Maar Noorwegen heeft de soevereiniteit over de archipel. Dat werd in 1920 bepaald in het Svalbard-verdrag, gesloten door Amerika, Japan en verschillende Europese landen. Tot op de dag van vandaag betreurt Moskou deze gebeurtenis, maar in die periode werd de aandacht van Rusland volledig in beslag genomen door de communistische revoluties. In 1925 ondertekenden de Russen de Svalbard-afspraken alsnog om hun belangen veilig te stellen.

Het verdrag houdt in dat het grondgebied niet voor militaire doeleinden mag worden gebruikt, Oslo is verantwoordelijk voor het behoud van de natuurlijke omgeving en er mag geen onderscheid worden gemaakt tussen Noren en niet-Noren. Bovendien mogen alle aangesloten landen (46 inmiddels) wetenschappelijk onderzoek doen op de archipel.

En zo komt het dat Spitsbergen de enige plek ter wereld is waar Russen en westerlingen 'zij aan zij' wonen. Lange tijd waren de verhoudingen ronduit goed. 'We hielden jaarlijks vriendschappelijke bijeenkomsten zoals schaak- en voetbaltoernooien. En op de Nationale Dag van Noorwegen kwamen de kinderen uit Barentszburg ook hier en liepen ze mee in een parade', vertelt de fotografe Elizabeth Bourne, die sinds 2018 in Longyearbyen woont en er een kunstcentrum runt. 'Ik ging regelmatig naar Barentszburg op de sneeuwscooter, om er te lunchen en goed bier te drinken. Ik hou van die plek. Maar na de Russische invasie van Oekraïne is dat allemaal verleden tijd. De gezamenlijke bijeenkomsten zijn geannuleerd en de sfeer is verziekt.'

Op Spitsbergen wonen Russen en westerlingen zij aan zij. de verhouding goed. 'Maar na de invasie van

De Koude Oorlog is weer terug op de archipel. 'Toen Navalny in 2021 in Rusland gevangen werd gezet, waren er protesten en kwam een aantal Barentszburgers hier wonen en werken; dat gebeurde ook na de inval in Oekraïne', zegt Bourne. 'Maar nu komen ze niet meer, of het zouden spionnen moeten zijn.'

Twee keer per week vaart een boot van de Noorse rederij Henningsen op en neer naar Barentszburg, maar bezoekers kunnen de reis niet meer boeken via de site visitsvalbard.com. Aan boord van het robuuste schip Billefjord, dat honderd plaatsen heeft, tref ik maar een kleine groep medereizigers aan.

Als de Billefjord de haven van Longyearbyen in de vroege ochtend verlaat en zich een weg baant door zwerfjz, zijn de kale bergen rondom het water nog in nevelen gehuld. Op het gebrom van de scheepsmotor na heerst er absolute stilte. Om ons heen is alleen water, ijs en een witte woestenij. Ook op het bovendeck ligt een laag ijs.

Ik glibber van de ene naar de andere kant terwijl ik me vastklamp aan de reling. Vanwege de kou draag ik een bivakmuts. Foto's maken is een hachelijke onderneming: ik moet daarvoor de reling loslaten en mijn wanten uittrekken en na tien seconden lijken mijn handen al te bevriezen.

In de verte beweegt een zwarte stip op een ijschots. Een eenzame walrus die alleen met een verrekijker te zien is. Een dikke ijslaag verhindert het schip om dichterbij te komen. Als we een uur later aanmeren aan de steiger van Barentszburg realiseer ik me dat deze walrus het enige levende wezen is dat we onderweg tegenkwamen.

Barentszburg is een andere wereld. Vlak bij de steiger liggen een paar vervallen sierlijke houten huizen uit het begin van de vorige eeuw. Op een daarvan prijkt een muurschildering met een Russisch gedicht. Verder naar boven staan tegen de helling van een berg ouderwetse sovjetflats, eentonige blokkendozen van beton, en een soort monument met het opschrift: 'Ons doel is communisme'. We wandelen richting het dorpje onder de verplichte begeleiding van de lokale gids Pjotr. De besneeuwde buste van Lenin kijkt vanaf een hoge sokkel op ons neer. 'Ik snap eerlijk gezegd niet waarom hier niet een beeld van Barentsz staat in plaats van Lenin', zegt Pjotr. Dat lijkt me een gewaagde, onpatriottische uitspraak.

De sfeer is totaal anders dan in het levendige Longyearbyen. Op een paar schuchtere voorbijgangers na is de enige straat van het dorp verlaten. We lopen langs een bakstenen buurtcentrum annex school waarop een grote walvis is geschilderd; een ouderwets hotel en het moderne hoofdkantoor van Trust Arktikugol. Verderop staan gebouwen die toegang geven tot de mijn.

Het dorpje telt voornamelijk families. De meeste mannen werken in de mijn, die zwaar verlieslatend is maar de Russische aanwezigheid op Spitsbergen legitimeert. De mannen zijn pro-Russische Oekraïners uit de provincies Loehansk en Donetsk of ze komen uit Rusland zelf. Ze werken op contractbasis en vragen steeds verlenging aan. Terug naar huis is geen optie, want dan moeten ze direct het leger in.

Bij het roodgekleurde grand café Krasny Medved (Rode Beer), dat ook een brouwerij heeft, houdt een man op een sneeuwscooter Pjotr staande. De bestuurder heeft een kortgeschoren kapsel en een zonnebril op het voorhoofd, en hij kijkt ons wantrouwend aan. Hij lijkt een soort uniform te dragen en maakt een intimiderende indruk. Hij spreekt de gids op gebieden de toon toe; Pjotr geeft gehoorzaam antwoord. De Rode Beer is gesloten, maar wie iets wil drinken kan mee naar de bar van het vrijwel verlaten hotel voor een shotje wodka of voor de lokale

drank met 78 procent alcohol; 78 graden noordbreedte en vier minuten zijn de coördinaten van Barentszburg op de nautische wereldkaart.

Mijn aandacht wordt getrokken door een plomp gebouw van rood-grijs beton dat op een vesting lijkt. Het ligt aan de andere kant van het dorp, het heeft kleine ramen en er wappert een Russische vlag op het dak. Het is omringd door een hoog zwart hek met spijlen en overal hangen camera's. Dit Russische consulaat is streng beveiligd. Maar voor wie of wat heeft het te vrezen?

Op 9 mei vorig jaar, de dag waarop de Russen de overwinning van de Sovjet-Unie op nazi-Duitsland vieren, leidde de Russische consul vanuit deze plek een parade door Barentszburg waaraan tientallen zwarte SUV's met Russische vlaggen meededen. De Noren beschouwden het nationalistische machtsvertoon als een provocatie.

Dat gold ook voor de toespraak medio februari van dit jaar, van de Russische onderminister voor Arctische Zaken Yuri Trutnev. De rechten van de Russische bevolking op Spitsbergen zouden onder druk staan, zei Trutnev tijdens een bijeenkomst van de 'Staatscommissie voor de protectie van de Russische aanwezigheid op Spitsbergen'. Hij waarschuwde de Noren om de rechten en verworvenheden van zijn landgenoten op geen enkele manier te schenden. 'We zullen geen stap terug doen. We strijden voor onze soevereiniteit.' Het Kremlin gebruikte in 2020 soortgelijke taal om de inval van Oekraïne te legitimeren.

Op de terugreis naar Longyearbyen heeft gids Anna haar handen vol aan drie stomdronken mannen; de Barentszburger drankjes waren net iets te sterk. Als ze in het onderdek hun roes

Uiterst onder: het standbeeld van Lenin in Barentszburg;

onder: het standbeeld van de mijnwerker in Longyearbyen

uitslapen, komt ze aan mijn tafel uitblazen. Ik probeer haar te verleiden tot een gesprek over haar ervaringen als Russin op Spitsbergen – Anna kwam in 2018 naar de eilandengroep en ging nooit meer weg – maar ze houdt zich op de vlakte. Russen worden ook in het buitenland nauwlettend in de gaten gehouden door de geheime dienst en Anna's moeder woont nog in Rusland. Ze wil haar niet in de problemen brengen.

Birger Amundsen (76) herkent dit. Hij is journalist en schrijver van het zojuist verschenen boek *Spillet om Svalbard* ('Het spel om Svalbard'). Vanaf 1972 pendelt hij heen en weer tussen Spitsbergen en de Noorse stad Tromsø. We voeren een videogesprek via Zoom. In maart

Jonathan Nackstrand / AFP / ANP / AFP

Lang was Oekraïne is de sfeer verziekt'

Jonathan Nackstrand / AFP / ANP

2022 was hij voor het laatst in Barentszburg en vrijwel de enige gast in het hotel. 'Normaal gesproken had ik daar altijd contact met mensen op straat en met andere hotelgasten. Nu keken mensen weg als ik langsliep. Alleen met een wetenschapper uit Sint-Petersburg heb ik een kopje koffie gedronken en ook over politiek gesproken. Later mailde ze dat ik haar moest beschermen door nergens haar naam te noemen. Ze mocht absoluut niet herkenbaar zijn voor de autoriteiten.'

Amundsen herinnert zich nog goed hoe het was in de jaren zeventig, toen hij als technicus werkte in het dorpje Ny-Ålesund, het centrum voor wetenschappers op Spitsbergen. Daar werd toen een satellietstation gebouwd dat nog steeds een belangrijke functie heeft. De Koude Oorlog was in volle gang. 'Maar Svalbard was een bijzondere plek waar een gevoel van ontspanning heerste en er interactie was. De gewone Russen

uit Barentszburg en Pyramiden gingen graag op dagtrips naar Longyearbyen en Ny-Ålesund. Ze gaven dansvoorstellingen, speelden balalaika-muziek en we deden aan ruilhandel. Zij kregen onze *Playboy*-tijdschriften en postordercatalogi met mooie dameskleding, wij kregen wodka. En aan het einde van de dag hielden we een groot feest met veel drank. Over en weer werden grappen gemaakt, zelfs over spionage.'

'Nu is de Koude Oorlog weer terug op Svalbard', zegt Amundsen, 'maar vele malen erger dan hij ooit was.' Hij maakt zich zorgen. De onvoorspelbaarheid van Poetin en zijn verdraaiing van de werkelijkheid kunnen ook voor Spitsbergen een probleem worden. De archipel is van groot strategisch belang, zowel voor de Noren en de Navo als voor Rusland, dat rondom de Arctische Oceaan de langste kuststrook heeft en er meer legerbasissen bezit dan alle andere arctische landen samen. Op de legerbasis op het Russische schiereiland Kola, niet ver van de grens met het Noorse vasteland, liggen nucleaire onderzeeërs. Als de militaire spanningen tussen het Westen en Rusland verder toenemen, kan Moskou deze vloot richting de Atlantische Oceaan sturen voor spionage, de internationale zeevaart blokkeren of haar inzetten voor een nucleaire aanval. Maar dan moeten de onderzeeërs eerst ongezien de zee tussen Noorwegen en Spitsbergen doorkruisen. Zowel de Noren als de Russen willen die route beheersen.

Daarnaast spelen ook economische belangen. Nergens voltrekt de opwarming van de aarde zich zo snel als binnen de poolcirkel. Als de ijsvlaktes in de toekomst in de zomer smelten, kan er ook rondom Spitsbergen naar olie en gas worden geboord en zullen er in de regio veel kortere, lucratieve scheepvaartroutes ontstaan naar Azië. 'De strategische ligging maakt Svalbard zo belangrijk', zegt Amundsen. 'En er is niet veel voor nodig om het in te nemen. Wie het vliegveld in Longyearbyen in handen heeft, heeft de macht over de eilandengroep.'

In zijn boek onthult de journalist dat de Russen halverwege de jaren negentig plannen hadden om het vliegveld te laten bezetten door bewapende mijnwerkers. Hij vernam dat uit eerste hand van een spion die de Noren wilde waarschuwen. Die mijnwerkers moesten maximaal drie uur stand zien te houden, dan zou er een paramilitaire eenheid vanaf de Russische legerbasis Kola arriveren om de boel over te nemen.

Het plan is nooit uitgevoerd. 'Welke plannen heeft Noorwegen klaarliggen, mocht het nu misgaan?' vraagt Amundsen zich af. 'En hoe zal de Navo, waarbij Noorwegen is aangesloten, dan reageren?' De toename van de laatste jaren van het aantal Navo-oefeningen in de regio is opvallend, evenals de hechtere samenwerking tussen het Amerikaanse en het Noorse leger.

Het is kraakhelder. De zon hult de bergen in een perzikkleurige gloed; de blauwe lucht en de uitgestrekte witte vlaktes vormen hiermee een sterk contrast. De ruigheid en uitgestrektheid van het landschap zijn adembenemend. Hier en daar proberen rendieren ver onder de sneeuw nog wat mos of gras te vinden. Verder beweegt er helemaal niets. Door de afwezigheid van iedere vorm van menselijke activiteit lijkt het alsof ik op een andere planeet ben beland waar de tijd heeft stilgestaan. Waarschijnlijk zag het er hier honderden jaren geleden precies zo uit.

Samen met een gids rij ik op de sneeuwscooter naar het Sassenford, geweer mee. In de vorige eeuw verbleef Hilmar Nøis, jager op poolvossen, daar winters lang in alle eenzaamheid in een hut van houten planken en berkenbast. Pas toen hij zijn vrouw Helfrid ontmoette, bouwde hij er een eenvoudig huis: Villa Fredheim.

Na drie uur rijden komt de 'Fredheim-nederzetting' in zicht. In de vallei is het onduidelijk waar het land eindigt en het fjord begint. Dat er ergens water is, merk je alleen door het geluid van

kruiend ijs. De kou is zo intens dat je moet blijven bewegen, de bewoonde wereld is ver weg. Wie hier zonder mobiele telefoon vast komt te zitten of pech krijgt, is reddeloos verloren.

Dat lot leek ook de Frankendaal beschoren. Het schip kon maar niet uit het ijs loskomen. Zon, mist en sneeuwstormen wisselden elkaar voortdurend af. In zijn reisverslag betoont Mooij spijt dat hij niet op die achtste juni de trossen los had laten gooien. 'Wy hadden toen de volmaakte gelegenheid gehad om uit het Ys los te komen en ons retour te aanvaarden; wy hadden ons dan bevryd gezien van alle bitterheden, dewelke ons naderhand te beschryven staan.'

Dat de populatie walvissen in serieuze problemen verkeerde, blijkt uit de volgende passage. 'Hoe groot de walvisch ook kan zijn – ze heet met regt de koningin van de zeedieren – op deze reis hebben we geen groote exemplaren aangetroffen.' Met de vangst van zeven kleinere exemplaren vulde de bemanning '95 vaten walvischvleesch, 19 pijpjes spek en 21 vaten kreng'. Ter vergelijking haalt Mooij een van zijn eerdere tochten aan; toen was het vlees van slechts één walvis goed voor tachtig volle vaten.

Aan voedsel was dus geen gebrek aan boord – behalve walvisvlees waren er ook nog tonnetjes met brood en zakken gort en erwten – maar de leefomstandigheden verslechterden met de dag en steeds meer mannen werden ernstig ziek. Een van de harpoeniers stierf aan uitputting en de ondertimmerman aan de 'Borstteering'. 'Lieve God zuchte ik menigmaal by mij zelve, waar zal dit heen?' schreef Mooij. Driemaal daags baden de mannen aan boord tot 'de Almachtige' en smeekten ze om zijn hulp.

Recent waren er geheimzinnige op Spitsbergen wist

Eind juli kreeg Mooij bezoek van commandeur Jaspers van het Deense schip dat ook was gestrand. Hij vroeg of hij een 'vat staart' kon kopen, zijn bemanning leed aan scheurbuik. Niet lang daarna vroeg de commandeur Weatherhead van een Engels schip om twee zakken erwten.

Het ijs bleef maar persen en tijdens een gruwelijke noordelijke storm met hevige sneeuwbuien ging de noodvlag van het Engelse schip uit. De mast werd neergehaald en de bemanning verdeeld over de drie andere schepen aan het ijsveld. Weldra bezweek de volgende boot. Mooij noteerde: 'Het perste ons de traanen uit de oogen daar wy ons met hun in gelyk omstandigheid bevonden...wy dachten niet anders of het zoude nu wel haast ook onze beurt werden.'

De nood werd steeds hoger en zieke mannen stierven bij bosjes, ook commandeur Jaspers bezweek. Eind oktober deden dertig desperate Engelsen een uitbraakpoging. Ze wilden sloepen met dekzeilen en voedsel over het ijs naar open water duwen en het vasteland proberen te

bereiken. Maar de missie mislukte; na een week kwamen de mannen 'in deerniswekkende toestand' terug gestrompeld.

Op de terugweg naar Longyearbyen houdt de gids stil bij een beladen plek aan de voet van een berg. Hier verongelukte op 29 augustus 1996 een Russische Tupolev, gecharterd door het Russische mijnbedrijf Artikugol. Alle 141 inzittenden uit Barentsburg maar vooral uit Pyramiden kwamen daarbij om het leven. Het had een enorme impact op de Russische gemeenschappen; twee jaar later sloot de mijn in Pyramiden en liep het dorp vrijwel leeg. Ook de inwoners van Longyearbyen waren in shock. 'Dit drama zorgde echt voor verbroedering tussen de Russen en niet-Russen op Svalbard', memoreert de gids.

Van die verbroedering is nog maar weinig over. Een mogelijke paramilitaire strijd om eindeloze ijsvlaktes en kale bergen: het lijkt een scenario voor een James Bond-film. Maar dat is het niet. Achter de schermen speelt er van alles. Ik denk aan het gesprek dat ik eerder had met de kunstenaar Elizabeth Bourne, die al jaren op de archipel woont.

Voorheen mochten alle inwoners van Longyearbyen stemmen voor de gemeenteraad waarin ook niet-Noren zitting hadden. Dat is teruggedraaid. Sinds vorig jaar mogen alleen de Noren stemmen, en inwoners die al drie jaar een Noors visum hebben. Volgens Bourne is het een teken dat Oslo zijn greep op Spitsbergen wil verstevigen. Dat blijkt ook uit een recent interview met de Noorse premier Jonas Gahr Støre. Noorwegen wil flink investeren in een betere elektriciteitsvoorziening in Longyearbyen. 'En we willen

Onder: de mijnstad Barentsburg werd gebouwd rondom de kolenmijn van het staatsbedrijf Trust Artikugol. Sinds de Russische invasie van Oekraïne zijn gezamenlijke bijeenkomsten verleden tijd;

links: kaart van Spitsbergen (Svalbard) uit het eerste deel van de Groote Atlas van Joan Blaeu, 1664. Gravure, 38 cm x 49 cm

Jonathan Nackstrand / AFP / ANP

ongelukken met onderzoekers. Iedereen dat Russische 'vissersschepen' de boosdoeners waren

dat Noorwegen eigenaar wordt van belangrijke infrastructuur en van het onroerend goed.'

Bourne vertelde me ook over de geheimzinnige ongelukken in 2021 en 2022 met onderzoekers. De ene verbond het satellietstation op Spitsbergen met het Noorse vasteland, de andere was onderdeel van een surveillancesysteem voor 'onderzeese bewegingen', dat wil zeggen onderzeeërs. De Noorse regering uitte nooit openlijke beschuldigingen. Maar volgens de kunstenaar wist iedereen op Spitsbergen welke Russische 'vissersschepen' de boosdoeners waren.

Oslo houdt wel degelijk met meerdere scenario's rekening, denkt ze, maar de regering zal daar niet open over zijn. De autoriteiten adviseren de inwoners van Longyearbyen om altijd voor drie dagen eten en water in huis te hebben 'mocht de infrastructuur ooit uitvallen'. Volgens Bourne is de ware reden dat het precies drie dagen kost om iedereen uit het plaatsje te evacueren.

Ik strijk neer in Restaurant Svalbar, dat ook gerookte walvis serveert. Pardon? Volgens de

barman is het dwergvinvis waarop de Noren, naar eigen zeggen, nog steeds mogen jagen. Buiten giert een ijzige wind, binnen brandt een gas-openhaard, klinkt de zwoele stem van George Michael op de achtergrond en komen er dienbladen met kleurrijke cocktails voorbij. Het is bizar hoeveel talen ik om me heen hoor, alleen geen Russisch. Mijn tafel kijkt uit op een muurgrote archieffoto van een houten driemaster die wordt verzvolgen door het ijs. Het had zomaar de Frankendaal kunnen zijn.

Na het mislukken van de vluchtpoging van de Engelsen over het ijs werden de mannen verdeeld over de drie schepen die nog standhielden. Commandeur Mooij had opeens 74 monden te voeden en moest het eten sterk rantsoeneren. Zo nu en dan schoot de bemanning een zeehond waarvan soep werd gekookt. Ondertussen was het ijsveld waarin de Frankendaal vastzat afgedreven naar een noorderbreedte van 68 graden en 5 minuten.

Mooij had de moed bijna opgegeven, maar

op 27 november 1786, ruim zeven maanden na het vertrek uit Amsterdam, waren de weersomstandigheden gunstig en was het ijsveld zo ver afgedreven dat er een soort vaargeul met jong ijs was ontstaan. Eindelijk, eindelijk wist zowel de Frankendaal als het Deense en Zweedse schip uit het ijs los te breken en open water te bereiken. 'Onbeschryflyck is de hartelyke juichtaal die wy allen bij het passeeren van de laatste schots, den Almachtigen toeriepen.'

De driemaster was zwaar beschadigd en had ernstige lekkages. Het was letterlijk pompen of verzuipen. Tijdens de barse tocht zuidwaarts braken masten, scheurden zeilen en begaf de roerpen het. Niets bleef de bemanning bespaard. Na het drama in het ijs keken Mooij en zijn mannen nu de verdrinkingsdood in de ogen. 'We dreven op Gods genade voort.'

Een wonder geschiedde. In de vroege ochtend van 30 december kwamen er klippen in zicht en een paar uur later ging de Frankendaal voor anker in de haven van de Noorse plaats Bergen. Van de Hollandse consul Fasmer kreeg het schip alle hulp die het nodig had. En wat deed Mooij? Hij begroef twee dode bemanningsleden en ging boodschappen doen. 'Van een Os van circa 100 pond was de prijs 10 guldens. De Visch was ook zeer abundant, men koopt'er een groote Cabeljaauw voor 7 à 9 stuivers', schreef hij opgetogen.

Twee maanden later, in februari 1787, kwam de opgelapte Frankendaal aan in de haven van Pampus. Daar verwelkomden Gerrit en Pieter Mooij hun dood gewaande broer Maarten. 'T natuurlijk stilzwygen met traanen van vreugde deed hier meer dan de grootste welsprekenheid.' ■

De namen van Anna en Pjotr zijn gefingeerd